

Benedek Elek KÉPVISELŐHÁZI BESZÉDE*

Pártkülönbség nélkül el kell ismernünk, hogy a közoktatás ügye az utóbbi 20 esztendő leforgása alatt örvendetesen lendült.

Trefort miniszter úr, aki korát meghazudtoló lelkesedéssel agítál még oly dolgok érdekében is, melyek a közoktatás körén kívül esnek, 20 év előtt még alig sejtett eredményeket ért el: az iskolák, akár csak a mesebeli katonák, mintegy varázsütésre keltek ki a földből. Nagyra törő szelleme nem pihent meg, míg az ország szívét oly intézetekkel nem népesítette be, melyekre büszke lehet minden magyar ember. Éppen ezért, mert régóta méltó csodálkozásomnak tárgya a miniszter úrnak nagyszabású alkotásainak közepette is minden csekélységre kiterjesztett figyelme: szinte lehetetlennek tartom, hogy egyszer-másszor szemébe ne ötlött volna az a merénylet, – mert szelídebb kifejezéssel nem élhetek –, melyet könyvkiadóink évről-évre elkövetnek a magyar gyermekvilág ellen.

Nem az iskolai tankönyvekről szólok, mert azokért, jók vagy rosszak, nem a könyvkiadók felelősek, de értem azokat a képeskönyveket, melyek a házi nevelés és oktatás kiegészítő részeiként minden évben, különösen karácsony táján, előzönlík a könyvpiacot, azokat a nagy részben külföldről importált, rendesen silány fordításban terjesztett, kisebb részben hazai termékeket, amelyek úgyszólván minden kritika nélkül kerülnek a gyermekek kezébe, s míg együgyű tartalmukkal megtompítják az ébredező elmét, idegen szellemükkel csírájában fojtják el a hazafias szellemet, évekre vetik vissza a magyar irodalom jó termékei iránt való egészséges érzék kifejlődését.

A német és az angol híres az ő gyermekirodalmáról. Ám azoknak, akik ez irodalmat fordításból ismerik, csak sejtelmük lehet e többek által inkább divatból dicsért irodalom jóságáról. Annyi tény, hogy a magyar könyvpiac el van árasztva idegen művekkel, vegyest jó és rosszakkal, de ezekkel szemben mink van nekünk? Van egynehány jó és egy sereg selejtes gyermek-és ifjúsági könyvünk. Tényleg a magyar ifjúsági irodalom szánalmasan szegény. Könyvkiadóink, kiknek hazafiságában nem kételkedem, de akikben, mint a tények bizonyítják, az üzletember földhöz veri a hazafit, édes keveset törődnek a gyermek-és ifjúsági irodalom istápolásával. Olcsó áron megvásárolják a külföldi képeskönyvekből a képeket s ezekhez vagy lefordítatják az eredeti szöveget, rendesen könyvvezetőik által – akik a tudós akadémikusok példájára ismét kiadják albérletbe, valószínűleg az inasoknak – vagy pedig, hogy a magyar irodalomnak is hozzanak némi kétes értékű áldozatot: az idegen képekhez eredeti szöveget is iratnak, rendesen ismét a könyvvezetők által, s így eshetik meg az, hogy a magyar gyermek kezébe kerül egy képeskönyv, melyben a juhász sarkig érő, hófehér külsejű Mentsikoff-kabátban, háromszögletes kalapban, kék pantallóban és, hogy a toalett teljesen modern és nemzetközi legyen, hegyesorrú cipőben támaszkodik kampós botjára. Ilyennek képzelet, mert ilyennek látja a magyar városi gyerek a juhászt.

Hogy könyvkiadóink az iskolákban kötelees szemléltető oktatásnak mily nagy segítségére vannak, ennek illusztrálásul a sok közül csak egy könyvet említek fel,

amely valóságos tárháza az együgyűségeknek, és ami a legtragikusabb, ez a könyv – a kiadó szerint – még elszakíthatatlan is. Jó szerencsére azonban, nincs az a játékszer és az a könyv, még ha vasból volna is, amely a gyermek romboló kedvének a kudarc veszedelme nélkül ellent tudjon állni, amint ezt az elszakíthatatlan könyvnek kezében lévő kiszakított lapja is bizonyítja. Ebben le van írva, hogy milyen egy város, és pedig a következőképp:

*Úgy fekszik néha némely város,
Hogy előtte – ami soh'sem káros –
Folyó terül; ilyenkor hát persze
Első dolog azt fogni be teröbe,
Hogy híd legyen, mely arra álljon,
Hogy ezen át ember s kocsi járjon.
Ez a híd hát, amelyet itt látunk,
Azért épült, miért egy s más nálunk.*

Íme a nagyfokú együgyűség, kíséretében a mézesbábok verseire emlékeztető magyartalanságnak. „*Úgy fekszik néha némely város, – de nem mindig – hogy előtte... folyó terül.*” A folyók csupa hasznot hoznak az emberiségnek. Lehet, hogy ahol a könyvnek eredetije megtermett, az özönvíz óta sohasem volt árvíz, de mi magyarok, sajnos, e kivételes szerencsével nem dicsekedhetünk. A hídról azután betér a városba, a vásártérre, és mit látunk ott?

*Vásártéren szökőkutak, házak
Tejes-, széna-s búzás-kocsik állnak.*

Szökőkutak a magyar városok vásárterein!

Mikor a főváros is már-már nevetségessé tette magát, míg egy szökőkutat össze tudott hozni!

De most jön a java.

A vásártéren nemcsak „szökőkutak, házak, tejes-szénás- s búzás-kocsik állnak”, hanem:

*Hébe, hóba jön egy mágnás;
Egynek lova pej, a másé sárgás;
Egynémelyik kisasszonnyal lépdél, –
De mindegyik tiszta „angol vérrel”.*

Azt hiszem, a t. Ház felment engem az alól, hogy kommentárral kísérem ez utóbbi sorokat, csak ismétlem, hogy ez a könyv elszakíthatatlan!

Ez azonban egy idegen könyv. Most bemutatok egy eredetit, melynek címe: *Gyermekmesék*. Ez arról nevezetes, hogy az összeállított ártatlan, együgyű történe-

tecskék közé a szerző beékelte saját világfájdalmas versét is, amelyet úgy látszik, nem tudott a lapoknál elhelyezni. Ez így szól:

*Ezüst sugárt szó ablakomra
A felkelő hold szende fénye,
Szívemben egykor épp így fonta
Képét a szebb jövő reménye.
S ezüst sugárként jár azóta
Búbánatimnak éjjelében
Szívembe olykor vissza-vissza,
Vigasztalni szép reményem.*

Ez kétségtelenül egy szerelmében csalatkozott szívnek megnyilatkozása.

De milyenek azok az ártatlan mesécskék, azok a történetecskék? Fölolvasok egyet példaképpen. Hogy miért kell óvakodni a rossz levegőtől, ezt a következő tanulságos történet bizonyítja:

„Amily hasznos a friss levegő, oly káros a romlott levegő. Példa erre ama földalatti barlang, mely Nápoly mellett Olaszországban van, s melyet kutya-barlangnak hívnak, mivel a belemenő kutya odadöglök. A barlang levegője rossz, olyan kellemetlen szagú, mint a gyufa, ha kén ég rajta s a kén megöli a kutyát. A barlang őrének volt egy kutyája, mely három évig volt a barlangban és mégsem döglött bele, de később aztán egyszer mélyebbre hajtotta le a fejét és ő is odaveszett. Azért kell nekünk ott, ahol vagyunk, friss, üde levegőről gondoskodni.”

Vagyis a magyar gyermekeknek azért kell friss és üde levegőről gondoskodni, mert a nápolyi kutya-barlang őrének kutyája beleveszett a kutya-barlangba.

De nem folytatom e méltán megkacagtató, s mégis szomorú szemelgetést. A kiadók és írók, legalább nagy részben, úgy látszik, abban a balhiedelemben szenvednek, hogy mi sincs könnyebb a világon, mint a gyermekek számára írni könyvet. Ám én azt mondom – s nem én mondom először –, hogy a gyermekkönyv, az ifjúsági könyv legnehezebb faja az irodalmi műveknek. Ide nem elég erős írói tehetség. A legzseniálisabb író is kudarcot vall, ha tehetségéhez nem járul mélységes mély kedély s mindenek felett: a gyermekvilágnak erős szeretete. Annál, ki gyermekkönyv írásába fog, kell, hogy érezze, vagy érezte legyen valaha a családi élet melegségét, kell, hogy részese legyen, vagy lett legyen valaha a családi élet örömeinek és aggodalmainak; kell, hogy le tudjon szállni a gyermekvilág eszejárásához, kedvteléseihöz, s éppen nem felesleges, ha mindezekhez lelkében van még a gyermekekével rokon vonás: egy csepp naivitás.

Szívesen elismerem, hogy magyarban is van néhány jó, többé-kevésbé kifogásolhatatlan gyermek-és ifjúsági könyv. De ez a kevés éppen nem elégséges arra, hogy a sok rosszat kiirtsa, már azért sem, mert a szülők nagy része minden kritika nélkül vásárolja össze a mutatósán mutatósabb képeskönyveket, s végre is valamennyi szülő nem lehet egy-egy Gyulai Pál. És azok a szülők, akik kritikával vásárolják a könyveket, vajon mit tesznek? A magyar gyermek-és ifjúsági könyveket

nem vásárolják azért, mert nagy részben silány, a kisebb részben ha jó, akkor annyira szerény kiállítású, hogy azért nem veszik, mert a gyermek gyermek és annak szép és mutatós is kell. A külföldi, jobb hírű ifjúsági könyveket megveszik német vagy francia eredetiben, mert hiszen minden előkelő úri családnál parlíroznak németül és franciául, és olvasnak össze-vissza mindent, magyarul, németül és franciául. A gyermek nő, a sok grammatika és mindenféle nyelvű olvasmány káosszá kavarodik fejében, s nem ismeri anyanyelvének szellemét, s nem tudja méltányolni annak szépségeit, sajátosságait, mert csírájában fojtották meg benne az ez iránt való érzéket.

Így nő fel nemzedék nemzedék után. Így nőhetnek fel azok a nemzedékek, melyek ma együtt alkotják a magyar intelligenciát, amely nagyjában két fő részre osztható: a magyar tudós akadémiára és az olvasó közönségre. Az akadémia tagjainak jó nagy része nem tud magyarul írni; a közönség nagy része nem tud magyarul olvasni. Ezen visszás állapoton segíteni kell. Valahogyan módját kellene ejteni annak, hogy a gyermekek fogalomvilágát ne népesítsék be együgyű történetekkel, szellemét, nyelvét, ízlését ne rontsák meg az idegen világban járó, rendesen silányul fordított olvasmányokkal. A könyvkiadók panaszainak nincsen szünetelése, hogy így meg úgy, nem veszik a magyar könyveket. Ankétoznak folyton, hogy mint lehetne megkedveltetni a magyar könyvek olvasását, melyekben csakugyan magyar lélek, magyar szív nyilatkozik meg, hamisítatlan magyar nyelven, és feledik, hogy a nagy magyar gyermeket, mikor még kisgyermekek voltak, ők csábították idegen éghajlat alá.

A magyar könyvpiacot valósággal elárasztják külföldi kalandos utazási könyvekkel, a magyar fiút megutaztatják a napban, a holdban, a csillagokban, Ázsiában, Afrikában, Amerika ösrengetegeiben, de hogy Magyarországot is megismerje, azt a hazát, ahol született, ahol nevelkedett, arra a mi kiadóink nem gondolnak. Tehát kiadóinkra, az ő lelkiismereteikre nem lehet bízni a magyar gyermekvilág, a serdülő ifjúság szellemi táplálékát.

Ott volna még a magyar tudós akadémia. A magyar tudós akadémia nagy szolgálatot tenne a nemzetnek, ha tudós tagjainak nevelését már a zsöngé fogékony gyermekkorban megkezdené, így aztán kilátásunk lenne arra, hogy lesz valaha igazán magyar, tudományos irodalom és lesz egy közönség, mely igazán tudja is élvezni az igazán magyar, tudományos irodalmat. Ám az akadémiának magasabb céljai vannak, hogysem magához ölelné a gyermekvilágot. A francia tudós akadémia megjutalmazza a jó gyermek-és ifjúsági könyveket, a gyermekújságokat; a magyar akadémia még tudomást sem vett az egyetlen magyar gyermekújságról, a „Kis Lap”-ról, mely 20 éve küzd a hasonló külföldi újságokkal és egész nemzedékeket nevelt fel hazafias szellemben.¹ Tehát, sem a könyvkiadók, sem az akadémia. Nincs más mód, mint hogy a közoktatási kormány vegye jóindulatú támogatásába a magyar gyermekvilágot.

Én határozott indítvánnyal nem állok elő, mert ismerem pénzügyeink sanyarú állapotát, de jövőre nem tartom kivihetetlennek, hogy a közoktatási kormány részben bízson meg előkelő, erre alkalmas tehetségű írókat, gyermek-és ifjúsági köny-

vek írásával, részben pedig pályadíjakat tűzzön ki. Ellenvethetnék itt, hogy hiszen a közoktatási kormány megpróbálta már a „Jó Könyvek”-kel, melyek a nép számára voltak írva.² Nagy áldozatokat hozott, s mi lett az eredménye? Az, hogy a ponyva ma is Rózsa Sándor, Sobri és társainak dicsőségét hirdeti.

Én elismerem, hogy nagynevű íróinknak jó nagy része nem tud írni a nép számára; nevezetesen abban a téves felfogásban szenvednek, hogy tökéletesen egy a „népies történet” és a „népnek való történet”. S népies történetet írnak a népnek, holott az intelligens közönségnek való volna. Másik oka, hogy meg nem gyökerezhetek a „Jó Könyvek”, az a nem élelmes elterjesztésnek tulajdonítható. Éppen azért ajánlom a jövőre, hogy a közoktatásügyi kormány pályadíjakat tűzzön ki ifjúsági művek írására, mert így alkalom nyílik ismeretlen, de esetleg alkalmas tehetségeknek is a magyar nyelv és ifjúsági irodalom fejlesztésére.

Az sem lenne fölösleges, ha a közoktatásügyi tanács, amely a legelőkelőbb tanfériakból áll, sorba venné az ez idő szerint forgalomban lévő gyermek-és ifjúsági könyveket, azokat lelkiismeretesen megbírálván, bírálatát közzétenné az összes újságokban, és figyelmeztetné a szülőket, hogy mely könyvek alkalmasak, érdemesek a megvételre és melyek nem. Ez volna leghathatósabb mód a selejtes, silány ifjúsági könyvek kiirtására.

De a közoktatási kormány hathatna még a könyvkiadókra is éppen azáltal, hogy az általuk kiadott könyvek legjavát megjutalmazná. Ezáltal ambicionálná jó könyvek kiadására.

Ismétlem, én mindezt nem akarom azonnal, mert nagyon jól tudom, hogy sok évnek lelkes munkája kell ahhoz, hogy a megszokott rosszat lerázzuk magunkról; de egyszer mégis kezdeni kell, kezdeni a jövő Magyarország érdekében.

Ami a közoktatásügy egyes tételeit illeti én sokkal nagyobb készséggel szavaznám meg, ha jóval nagyobb összeg volna előirányozva, de ezt az általam keveslett összeget is abban a reményben szavazom meg, hogy a közoktatásügyi kormány a jövő évi költségvetésben a gyermekvilágról sem feledkezik meg.

1) *Ágai Adolf* – *Forgó bácsi* által 1871-ben indított gyermekújság. Képeit általában külföldi lapokból vette, írásait pedig többnyire idegen nyelvből fordította. (Később a lap szellemiségéről Havas István, **A magyar ifjúsági irodalomról** c. előadásában Benedek Elekétől ellentétes álláspontot fejtett ki.)

2) A magasabb fokú oktatásban nem részesült polgárok szellemi igényeit kielégítendő népkönyvtárak egyik sorozata, 1875-től.

* *Benedek Elek* 1888. február 9.-i felszólalásából elhagytuk a tárgyhoz nem kifejezetten kötődő bevezető gondolatokat és a gyakori " *T. Ház*" megszólításokat, valamint a közbeszólásokat.